

62. Od. 22, 33. ὀλέθρου πείρατ' ἐφῆπτο.

Verg. Aen. VI, 866.

Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.

Biblia Sámuel II, 22, 6.

A halálnak hálója vettetett vala meg nékem.

Zsoltár 18, 6.

A pokolnak kötelei körülvettek volt engemet.

Kisfaludy K. Mohács :

Hollószárnyaival lebegett a zordon enyészet.

Arany B. h. XII.

Hálója halálnak szemeit környezte.

63. Od. 24, 318.

ἀνὰ βίνας δέ οἱ ἤδη δριμύ μένος προύτυψε

Arany Toldi VI, 12.

Mintha tít szúrnának orra czimpájába,

Vagy mintha alatta reszelnének tormát,

Tekerő nyilallást érze olyan formát.

64. Od. 24, 147. skk. V. ö. Arany Toldi VI, 10. 11.

Dr. CSÉNGERI JÁNOS.

PETŐFI ÉLETRAJZA NÉMETŰL.

A mult év nyarán egy vaskos könyv *) jelent meg Petőfiről Lipsésben. A magyar lapok nagy méltánnyalattal s okos embert gondolkozóba ejtő magasztalásokkal fogadták, a nélkül azonban, hogy a könyv tartalmának habár csak egy részletéről is alaposabb, behatóbb bírálatot igyekeztek volna mondani. Mi ugyan hozzá vagyunk szokva a napi sajtónak jobbára fölületes véleményalkotásához ; nem is kívánjuk, hogy oly műről írjanak behatólag, mely szakembernek is gondot ad : de az alaptalan magasztalásokat ez úttal mégis kiválólag abban a körülményben keressük, hogy a könyvhöz maga Jókai írt előszót. Ez előszó *korszakkalkotónak* mondja Fischer művét s oly túlzó dicsérettel szól róla, a milyen egyetlen magyar monographiát sem illet meg. E kitűnő munka — írja Jókai — gondosan összegyűjté mind amaz apró részleteket, a melyek Petőfi szellemi alakját egészsze tömörítik, költészetét kimagyarázzák ; helyesen ítélve meg annak egyes fázisait, fordulatait s mindenütt fel-

*) *Petőfi's Leben und Werke. Von Alexander Fischer. Eingeführt von Maurus Jókai.* Leipzig. 1889. 8°. XVI, 628 l.

találva a költőben az annyiszor változó, mégis összetartozó egyéniséget: a fiút, a szeretőt, az apát, a jóbarátot, a prófétát, a nép fiát, a szabadság hősét, a boldog embert, a könnyelmű czimborát, a hű férjet és annyi végleiteit az emberi kedélynek, elkezdve a bohó fiún, a ki a földön ülve kavicsokkal játszik, az eget vívó titánig, a ki csillagokat szór alá az égből ... *A jelen mű úgy mutatja be Petőfit, mint a milyen valóban volt.*

Mi természetesebb, mint hogy Jókainak e néhány szava elég volt napi sajtónk irodalmi véleményének megalkotására, s bámulatos könnyen hívőszéggel találkoztak olyanok is, a kik a világirodalom legkitűnőbb monographiáival, többek közt Lewesnak Goethéről írt remek művével hasonlították össze.

Őszintén örvendénék, ha e vélemény csak félig volna is igaz; ha Fischer műve nem a világirodalom, csak a jobb magyar hasonló monographiákkal kiállná is a versenyt. Petőfi költészetünk büszkesége s életrajzírója szintén magyar ember volt, a ki nagy feladatot tűzött maga elé és buzgalommal ügykezett azt megoldani; a külföldnek akarta Petőfit bemutatni erényeivel és gyarlóságaival — mint írja, — hogy a külföld is ismerni tanulja irodalmunk ez egyik elsőrangú alakját, kit műveiből, fordítások után, már régóta a legnagyobb bámulattal emleget. Fischer azonban nemcsak úgy nem mutatja be Petőfit, mint a *milyen valóban volt*, de még csak úgy sem, mint a milyennek a magyar józan irodalmi közvélemény képzelheti.

Ha egy nagy tehetségű költő életrajzának megírója fényesen megoldja feladatát az életrajzi adatok bármilyen összeállításával, a nélkül, hogy azokba szellemet tudna lehelni, hogy a valót a költött adatoktól meg tudná különböztetni, hogy kiválasztaná a valóban jellemző adatokat s azokat tömörítené egységessé, mindenütt vizsgálva a költő lélektani fejlődését, mi bármely írónak méltó feladatát képezheti; ha a bárkitől elmondott lényegtelen, jelentéktelen részletek összeállítása már magában nagy érdem: úgy Fischer műve a legnagyobb méltánylatra tarthat számot. De ha csak akkor tekintjük az életrajzot egy nagy tehetségű költőhöz illőnek, ha az jellemének főként azt az oldalát ügyekszik a lehetőséghez, a valóhoz híven elénk tárni, a melylyel legnagyobb hatást tett, s a mellékes, kevésbé fontos adatokat, a melyek egyben-másban élénkebbé, hívebbé tehetik a költő jellemét, csak a fővonások háttérének kidomborítására használja, valamennyit pedig a lélektani fejlődés vizsgálatának vezérfonala mellett egy összhangzó egészsze olvasztja: úgy a Fischer könyve már sokkal kevesebb dicséretre tarthat számot a józan irodalmi közvélemény ítélőszéke előtt, mint a milyennel eddig elhalmozták azok, kik az ítéletalkotásnak csak két módját ismerik: vagy föltétlenül dicsérni valamely művet, vagy föltétlenül leszólni azt. Fischer nagy készüléket tett műve megírásához.

Szorgalommal s lelkes buzgalommal fáradozott az adatok összegyűjtésén s oly roppant anyagalmast gyűjtött össze, a mely fölött nem tudott uralkodni. Talán ez egyik főhibája a könyvnek, a mely miatt nem annyira fárasztó ugyan, mint inkább a fölületes művek kielégítetlenségével hat a lélekre. A szerző nagy előszeretettel viseltetik hőse iránt s minden, még oly csekély adatnál is szívesen időz, nem annyira azért, hogy a költő szellemi alakját mennél teljesebbé, az élethez hívebbé, elevenebbé tegye: mint inkább, hogy semmi, eddig írásban vagy nyomtatásban megjelent adat elhagyásával vagy nem ismerésével ne vádolhassák. Innen van, hogy a Petőfi német nyelven írt életrajza valami közép helyet foglal el a szoros értelemben vett biographia és regényes korrajz közt. A ki a Petőfiről szóló irodalmat ismeri csak valamennyire is: lehetetlen, hogy ne érezze a könyv olvasása közben mindenütt az író saját, egyéni felfogásának roppant hiányát. Sem az életrajzi adatok összeillesztésében, sem a Petőfi költészetének ismertetésében nem látjuk magát a szerzőt egyéni véleményével, önalkotta ítéletével. Mintha csak czélzatosan óvakodnék ettől. Ha megkísérti is egy-két helyen (mint die Epochen der ung. Cultur és der Freund und die Wittwe stb.): rendesen inkább fölületes, mint mélyre ható vizsgálat eredményét nyújtja. Nem annyira Petőfit tanulmányozta, sem mint költőt, sem mint embert: csak a róla megjelent adatokat igyekezett összefűzni magokban véve. S így e nagy terjedelmű könyv elolvasása után továbbra is rejtély marad előttünk Petőfi úgyszólván mint ember, úgyszólván mint a legnagyobb magyar lyrikus, ki oly gyorsan jutott a dicsőségnek szinte elérhetetlen magaslatára. A compositio külsejében — ha lehet e kifejezéssel élnünk — úgy látszik: foglalkozott e meteorszerű pálya szemléletével mind akkor, mikor még e tünemény-szerű csillag nem jelent meg a magyar költészet egén, mind akkor, mikor arról vakító fényvel szórta sugarait. Azonban vagy a sietős dolgozás, vagy az anyag bősége megbénították képességét, mely talán évek múlva — ha a Gondviselés másképp nem határoz — valóban derék művet alkothatott volna.

Az a körülmény, hogy a külföldnek írja művét, német nyelven: úgy látszik, kissé hibás véleményre csábította. S véleményében az eddig megjelent bírálatok is osztozni látszanak többé-kevésbé. Szerintünk elég tévesen s indokolatlanul.

Idegen költő, tudós vagy államférfiú életrajzában, mely nem saját nemzete, hanem a külföld számára készül: bizonyosan oly részleteket is el kell mondania az írónak, a melyeket különben mellőzne. Némi irodalomtörténelmi képzettséget azonban lehetetlen föl nem tételeznie a külföldi olvasóban is saját irodalmunkról, különben nem volna az életrajzírónak semmiféle támaszpontja. Mind a mellett azonban, hogy néhol-néhol bővebb felvilágosítással tartozik az efféle életrajz írója:

kétségtelen, hogy oly nagy, széles háttérrel sem a művészeti fejlődés magyarázatában, sem az élettörténeti adatok elbeszélésében nem rajzolhat, a melylyel — mint a rossz drámaírók a darab főhősétől — mintegy elvonja az olvasó figyelmét a tulajdonképeni főtárgyról, a főalakról. Fischer könyvéről jóformán majd minden bírálója elmondotta, milyen aránytalan nagy, széles háttérrel rajzolt: de — úgy mondták — ez csak akkor volna hiba, ha magyarul írta volna meg Petőfi életrajzát, magyarok számára; mivel azonban a külföld olvasó közönségének írta: tévedése nem tévedés. Véleményünk szerint az utóbbi esetben képtelenség lett volna e semmikép nem indokolható mellékes részletek elmondása, de ebben az esetben is nagy hiba, olyan, mely a műnek mind compositióját, mind előadását megrontja. Schmidt Juliánnak a németek számára idegen költőkről írt jellemképeiben sehol sem találunk a Fischeréhez valami hasonló véleményre. Vagy Lewesnél a Goethe kitünő életrajzában hol van az az aránytalanul széles háttér? Pedig a Goethe működése, hatása talán mégis nagyobb, mint a Petőfié. Vagy a Forster Arnoldnak Deák Ferencz korszakalkotó nagy hatásáról írt könyvében, mely ez ideig az új kor ez egyik legnagyobb emberének talán legsikerültebb életrajza, hol van a régi magyar állami életnek oly aprólékos, szinte fárasztó s untató részletezése, vagy a kornak oly szerfölött széles rajza, a melyet a Deák pályája angol olvasók előtt épúgy követelt volna, mint a Petőfié a németeknél, ha Fischer szempontja volna az igazán helyes szempont?

Fischer úgy vélte, hogy mivel Petőfi költészetének s életének minden részlete össze van forrva a nemzeti élettel, a magyarság újabb történetének egyik korszakával: szükséges elmondania mindent, mi abban a korban némi nevezetességre vergődött. Az újabb irodalomtörténetírók az irodalomtörténet keretébe foglalják a műveltség s általában az egész szellemi élet rajzát. Ez volt alapindoka s ez igaz is; de azt Fischer nem vette számba, hogy mindezt csak nagy vonásokban s oly részletek élénkebb színezésével teszik, a melyek a költő hatásával, művészetével mintegy érintkeznek. Száraz adatok hosszas elbeszélésével aligha fogjuk a külföld olvasó közönségét kielégíteni. Ha ellenben mindenütt, hol kissé a kérdés bővebb tárgyalását, több oldalú, aprólékosabb elemzését kívánta ama szempont, hogy a mű németek számára készült — némi általános képet igyekeznek vala nyújtani az olvasónak, a mely elég a teljes tájékozásra, nem hogy elvonja a figyelmet a főalakról, de azt még fokozza s az érdekeltséget csupán a főhős iránti szempontból szolgálja: igyekezete sokkal inkább ozélt érhetett volna, mint a jelenlegi kidolgozásban.

Szinte halljuk e tekintetben némelyek ellenvetését. A magyar nemzet Európa kivételes nemzete. A külföld sem történetét, sem költészetét, sem jellemét nem ismeri. Ha valaki egy magyar költő életrajzát

németek számára írja : meg kell írnia először a nemzet egész történetét dióhéjban. Fischer szintén ezt a nézetet vallotta. «Fájdalom — írja —, hogy a magyar a külföld szemében csak *érdekes* nemzet... A német nem tudja a magyar állapotokat tárgyilagosan megítélni. Mindenben s mindenütt csak a német elemek elnyomásának célzatát látja s ezért nem képes igazságosan megítélni sem multunkat, sem jelenünket.» Vajjon ok-e mindez arra, hogy Fischer a magyar szellemi életet 78 lapon keresztül vázolja, oly krónikás modorban, annyi téves ítélettel, mennyinek fele is elveszi kedvét a magyar olvasónak? Ha műveletlen embernek akarjuk Petőfit megmagyarázni : akkor csakugyan ab ovo kell kezdeni a tárgyalást ; de Fischer nem ilyenekre számított. S vajjon e krónikás modorban írt bevezetésből többet tud-e a külföldi olvasó szellemi életünk egyik-másik nevezetesebb korszakáról? Nyer-e világos képet nemzetünkről, hogy Petőfi életét s a mi fontosabb, költészetét megérthesse? Bajosan. A legrégebb korra vonatkozólag még elég ügyesen összeállítja Fischer az adatokat : de az újabb, fejlődöttebb, gazdagabb kort nagyon hiányosan rajzolja s főleg ítéletei gyöngék. Csak például említünk egy párt annál is inkább, mert némely véleményt nem annyira maga alkotott, mint újabb íróktól vett át. Szerinte Kazinczy művei csekély költői tehetségre mutatnak. E vélemény, ha Kazinczy epigrammáit s ódait tekintjük, tökéletesen hibás. Valamint az is, hogy a Kazinczy kiművelt nyelvén Kisfaludy Sándor szólt először művésziesen : holott ez utóbbi ki nem állhatta Kazinczy neologismusát s nyílt harcban állt vele. Azt is csak e könyvben olvassuk először, hogy a m. t. akadémia *István* főherczeg pártfogása alatt alakult meg 1830-ban, s úgy az akadémia, mint a Kisfaludy-társaság pártfogása alatt több lap jelent meg mint a *Jelenkor*, *Társalkodó*, *Rajzolatok*, *Aurora*, *Athenaeum*, *Életképek* stb. Mindezek oly tévedések, a melyeket nem szükség kiigazítanunk, mert minden magyar irodalomtörténetismerő tudja, hogy István főherczeg csak 1846-ban lehetett nádorrá, mert akkor halt el édes atyja, a kegyes emlékü József, s hogy a Kisfaludy-társaság kiadta ugyan a *Szépirodalmi Szemlének* egy évfolyamát 1847-ben, de ezen kívül sem ez, sem az akadémia egyetlen lapot sem adott ki. Hiszen például az *Aurora* jóformán már megszűnt, mikor az akadémia megalakult. A *Zalán futását* irányműnek mondja, a minek mások is tartják, de hogy Vörösmarty költeményeiben több az értelem mint a kedély : erre a véleményre Fischer jutott először.

Ezek azonban aránylag keveset ártanak a mű jóságának. Legkülönösebb véleménye Fischernek az, melyet Széchenyiről s Kossuthról mond s a melyet néhány szóval lehetetlen föl nem említenünk. Csodálatos, hogy milyen kevéssé értett a szerző a jellemzés ama formájához, melynek első s legfőbb ékessége a hűség. Széchenyit nyugodt és világos

politikusnak aligha mondhatjuk. Széchenyi zsarnokoskodott szívéen, az igaz, de kevés élte át a szenvedélyek oly erős, folyvást hullámzó rohamát, mint épen ő. Czéljait szintén nagyon kevesen értették, e miatt lett népszerűtlen. Evvel ellentétben Kossuthot úgy tünteti fel, mint valamely született forradalmárt, ki visszatarthatatlanul haladt csillogó retorikájával, szavának varázsával, stíljének pompájával az erőszakos felforgatás felé. Szellemes és tudós ember volt, de mégis inkább olyan, kit szemképráztatónak neveznek. Korlátlan ura a szavaknak, a melyekkel a tömegre kellett hatnia, de ha a szükség úgy hozta magával: sophista, becsavagyó s mértéktelenül hiú, mikor a nép vezére lett. Ha csak *ilyen* lett volna Kossuth: bizonyára félannyi eredményt sem tudott volna kivívni, mint a mennyit tényleg neki köszönhetünk. Fischer másutt sem tudja Kossuth nagy hatását érteni s alig tudjuk megmagyarázni: miféle különös ellenszenv vezérlé az író tollát, valahányszor Kossuthról kelle ítéletet alkotnia.

De lenne bár e bevezetés sokkal jobb, mint a milyen tényleg: nagyon kevésé segítné elő a Petőfi életének s költészetének megértését. Nincs is semmi szükség arra, hogy Petőfi működésének kritikái méltatása az egész magyar történelmet magába olvaszsa. Sokkal fontosabb az, hogy az író alaposan s behatólag tanulmányozza a magyar népelet specifikus sajátosságait, a magyar népköltészetnek a Petőfi művészetével érintkező vonásait s azt a kort, a melyben Petőfi föllépett s a melyre oly roppant hatást gyakorolt. Fischer mindezeket szorgalommal igyekezett tanulmányozni: de a könyvekből szerzett ismeretek nem pótolhatták nála a közvetlen érintkezés hiányos voltát. Innen van, hogy valahányszor a magyar népelet egyéni tulajdonságairól beszél: mindig érezzük, hogy alapjában ismeretlen a magyar néppel, szokásaival, életmódjával, büszke, de nemes, komoly, de érzésben gazdag jellemével.

Mielőtt azonban részletekbe bocsátkoznánk: vizsgáljuk Petőfi életpályáját, jellemének alkotó vonásait s Fischer felfogásának helyes vagy téves módját s gazdag anyagkészletét, a melyet oly kevésé tudott rendezni s megbírálni.

Petőfi születése, neveltetése, viszontagságos ifjúkora sok különböző s gyakran ellentétes felfogás tárgya volt irodalmunkban. Kalandos természet, regényes szerelme, bámulatosan gyors fejlődése megannyi túlneményszerű jelenség lévén: mysticus alaknak tartották, a ki nem tudni honnan, egyszerre csak híres költőként lépett föl az irodalomban s rövid pár év alatt meghódította a magyar közönséget annyira, hogy hatásától maig sem tudott szabadulni. Egy csoport kitűnő tehetség felett győzedelmeskedett s a legelsőik egyikévé lett. Mindez hogyan egyeztethető össze az ő türelmetlen, büszke, roppant önértetes, de a naivsáig őszinte, makacs, de a benyomásokra rendkívül fogékony természetével, mely foly-

vást a pillanat hatása alatt állt, mely az iskolai törvények egyhangúságát alig tűrheté s az életnek annyi változatában hű maradt magához, erkölcsi jelleméhez, egyéni felfogásához, lángelméjéhez s a genius alkotó irányához?

Talán soha sem volt költő, ki oly öntudatosan készült volna a költői pályára, s ki az élet viszontagságait, hányatásait annyira költőileg fogta volna fel, mint Petőfi. Naiv gyermeki kedélye, mely az apai ház falai között annyira megszokta az egyszerű, természetes örömnök vagy bánatnak őszinte élvezetét, mely az édes anya szerető gondjai alatt annyira érintetlen maradt a külvilág mesterkéeltségeitől, képmutatásaitól s család furfangjaitól, egész valójában magába olvasztotta az élet minden kínálkozó örömét, reményét, bizalmát épen úgy, mint búskomorságát, bánatát, siralmát, szóval egész gazdag változatát. Mikor először kilépett az apai ház falai közül s atyja szigorúságát nem mérsékelte édesanyja gyöngéd szeretete: e vele született fogékonyságot oly élmények táplálták, a melyek annak körét és tartalmát szükségszerűleg bővítették. A népelet gazdag változatát, minden nyilatkozását ama természeti ösztön szerint fogta fel, a melyet az otthoni nevelés beléoltott. Méla, magába zárkozó természete, a mint a megpróbáltatások ideje közelgett, dacossá, makacssá kezdett fejledezni, de egyéniségének meleg vonzódása minden iránt, a mi természetes, a mi eredeti, tősgyökeres sajátság volt, nemcsak hogy folyvást megmaradt, de napról-napra fokozódott. S épen ezért táplált már gyermekkorában bizonyos leküzdhetetlen vágyat, mely egyelőre csak alaktalanul zsi bongta körül, hogy a közönséges, a meguntott, a semmi izgalmat nem adó élményeket újakkal cserélje fel s az új változatban nyilatkozó érzelmek egész valóját eltöltsék. E határozatlan vágy, a mint a gyermekálmodok tűnőfélben voltak, a mint az értelem gyors fejlődésnek indult s némi világnézetet tudott alkotni, reménynyé s bizalommal alakult. Önérzete szilárdulni s izmosulni kezdett s egyénisége határozott körvonalakban bontakozott ki. A hírvágy, dicsőség vágya környékezé s ő erőt érzett magában szembeállni az akadályok bármilyen nemével, csak hogy ama mértékfeletti izgalmakkal biztató körbe juthasson, a hol szelleme «átteremtse e viselt világot». A fényes jövő sejtelve, a biztos remény, a büszke önbizalom hatalmukba kerítették e minden iránt rendkívül fogékonyságot mutató lelket s kicsalták a közönséges, a mindennapi élmények köréből. E türelmetlen, lázas gyorsasággal fejlődő természet nem tudott az egyhangú iskolai életnek annyiszor ismétlődő folyamával soha sem megbarátkozni. Új változatokra volt szüksége. Nem tudta, milyen téren lehet hamarabb hírnévre jutni: azért tett próbákat, hogy a hol sikerül némi biztossággal megállhatnia, ott aztán megragadja a kínálkozó alkalmat. Mintegy bele-belekap az élet árába, erős, szinte biztosnak látszó kézzel, hogy mint az Arany

János *Toldija*, kivívja, kiküzdje magát oda, hol a nemzet nagy szellemei trónolnak.

Bármennyire habozott és ingadozott is azonban: folyvást mély hite volt a jövőben s a kétségbeesés sohasem vehetett erőt rajta. Szétszakította a mindennapi élet korlátait, kibontakozott a megszokott élmények köréből s önmaga kezdte sorsát intézni.

Igy fejlődött ki Petőfinek kalandos természete. A szelíd, méla gyermek lelkében erős szenvedélyek lüktettek. Az iskola megunt s kevés izgalmat nyújtó falai közül a szinpad tündérvilágába lépett, hogy megint visszakerüljön a már elhagyott iskola szabályos egyhangúságai közé. Majd katona, megint tanuló s újra színész lett. A formák lenyűgöző gátjait sehol sem állhatta ki. Szülői akarata, jó barátainak tanácsa, változó, de folyvást viszontagságos életének kényszere sem tudták lelkét, erős vágyát fékezni, jövőjébe vetett hitét elbágyasztani, főleg azután, mikor már érezni kezdte, hogy a lelkében szunnyadó érzelmek mily könnyen olvaának dalra húrjain.

Mit lehet csodálni, hogy ily ifjú a népélettel való szoros érintkezésből bizonyos szilajságot, könnyelműséget, rátartiságot s egyszersmind őszinteséget s természetességet sajátított el; hogy a jelen pillanat heve élénkebben s erősebben megragadta s hogy oly meggondolatlan tettekre csábítá, a melyek ugyan számtalan más ifjú életében is előfordulhatnak, de melyeket a Petőfi életében életrajzírói oly különös jelentőségűeknek tüntetnek föl? Különben is mindaz, a mit Petőfi suhanczkorából, mint könnyelműségének oly sokat mondó adatait fölelgetnek, nem egyéb egy szeszélyes képzelem, egy folytonos izgatottságban élő ifjú önfelelt apró tévedéseinél, a melyekben az ő szilárd erkölcsi felfogása talán soha nem tétetett próbára. Gyermekes csínyjei bármikép jelentkeztek: egyéniségének azt az oldalát, mely pályája dicsőségével összefügg, sohasem érintették. S a mint egyszer az irodalom terén föllépett: csak mintegy végső játékát játszotta el kalandvágának, hogy ettől fogva a művészet szelleme vezesse, mely után már évek óta óhajtozott s a melynek nála hívebb követője senki sem volt.

Ime mindaz, röviden összefoglalva, a mit Fischer könyvének első felében elbeszél. Ő az adatokat sehol sem hozza szoros kapcsolatba a Petőfi fejledező jellemével, csak önmagukban mondja el, mintha nem lett volna ideje azokat összeolvasztani s belőlük az ifjú Petőfi jellemét kifejteni. Azt kell mondanunk, hogy nem annyira vegyíti, mint egymáshoz ragasztja az adatokat, a melyeknek alig-alig tud életet adni.

De mind e mellett könyvének ez első fele talán a legsikerfűltebb. Az író rokonszenve, jóakarata minden során visszatűkröződik a nélkül, hogy önalkotta véleményét az elbeszélés folyamában az olvasóval is iparkodnék megértetni. Lehetőleg a legjobb adatokat használja fel, a melyeket

a Petőfi-kritika már többé-kevésbé tisztázott. Egyiknek sem ad ugyan új szempontból más magyarázatot, mint a mit az adat közlőjénél talált: de legalább a már ismeretes magyarázatok közül a legjobbat fogadja el. Minden egyes adatot ügyekszik kiszínezni, akár fontos az, akár nem s kevés érzéket mutat a jellemzetes iránt: de meleg vonzódása s folyvást rokonszenves hangja mintegy mérsékelni látszanak bőbeszédűségét. Mindenütt tisztázni véli Petőfit a rákent rágalmaktól. Úgy látszik, hogy ő másnak gondolja Petőfit, mint a milyennek rajzolja, de ha művét olvassuk, be kell vallanunk, hogy Fischer könyvében megint avval a csavargó, léha Petőfivel találkozunk, a kiről már régen megváltozott a józan irodalmi közönség efféle véleménye. Mikor ifjúkori költeményeit magyarázza, többek közt így ír: «Általában a kóborló élet (Vagabundenthum) jelleme tükröződik vissza e művekben. Életöröme pezsgő, a mely számtalan bor- és szerelmi dalában ujjong és a melyet a semmittevésben pipaszó mellett oly érzékileg (ganz bestialisch) tud élvezni; majd meg panaszt hangoztat a szorongató szükségben, mint az *Egy telem Debreczenben* mutatja.» El nem tudjuk képzelni: mi szükség Petőfi jellemének épen ama vonásait annyira rikító színnel festeni, a melyek sem egyéniségének, sem költészetének nem igazi vonásai s a melyek őt mintegy bohóczzá aljasítják, a mely felfogáson irodalmunk története már réges-régen túlesett? Annyi igaz, hogy Petőfi lelkének teljes erejével, szenvedélyének egész hevével tudta élvezni az élet örömeit: de bor- és szerelmi dalaiból oly mérték feletti érzéki (bestialisch) élvezetet olvasni ki csak a képes, a ki a műből egyáltalában képtelen szerzőjére következtetni.

Fischernek ezt a felfogását eddigi bírálói majd mind föltétlenül dícsérték, mert ő — mint mondák — erényeivel és gyengeségeivel mutatta be Petőfit s nem akarta különbnek rajzolni, mint a milyen valóban volt. De erre vonatkozólag nagyon valószínűnek hisszük, hogy nem a könyv figyelmes olvasása, hanem a Jókai főntebb idézett véleménye (a jelen mű úgy mutatja be Petőfit, mint a milyen valóban volt) szolgált irányadóul. Vagy lehet-e azt a hangot panaszosnak mondani, a mely az *Egy telem Debreczenben* című költeményét átlengi s nem inkább a túlságos ruganyos ifjú hangja-e az, a ki jókedvvel, szinte enyelegve beszél el, hogy mennyit koplalt, mennyit didergett, de mégis volt a mi vigasztalta, t. i. az, hogy ennél már nagyobb inséget is szenvedett. Vajjon tud-e az élet szükségletei miatt panaszkodni az, a kit már ez is vigasztal?

Semmi sem mutatja azonban inkább Fischer csekély érzékét Petőfi ifjúkori költészete iránt, mint az, hogy a szebbnél-szebb népies dalok s páratlan bordalok közvetlensége, egyszerűsége s művészi benső alakja helyett csak azt a néhány alakot fejtegeti, a melyek épen nem a leggyakoribbak Petőfi költészetében. Igaz, hogy ő merte őket először

költészetének varázsával bevonni: de Fischer mintha avval a gondolattal emlegetné mindezt, hogy Petőfi «csavargó életének jelleme» ezekben is visszatükröződik. Értjük a betyár rajzát, a mely nem annyira igaz és hű, mint inkább élénk s eleven. Fischer azt mondja, hogy Petőfi efféle alakok rajzában nevette ki a köznépek az enyém s tiedről alkotott laza fogalmait, csakhogy egyszersmind azt is megmutatta, hová vezetnek az efféle kihágások:

— Az akasztófára vagy a deresre.

De mit tartozik mindez a Petőfi lyrájához? Fischer meg akarja mutatni, hogy Petőfi nem valami pedáns moralista, hanem valódi s igazi barátja a népeknek. S e végből a pusztai alakjainak mindenikét lefesti: a csikóst, gulyást, kanászt, juhászt s a pásztorok valamennyi faját, mintha ezek alkotnák a Petőfi költészetének belvilágát. Valóban Fischer abból a szempontból indul ki, hogy a magyarság jellemző sajátosságai csupán e pusztai alakokban nyilvánulnak. Tény, hogy Petőfi a pusztát mint a lelkében élő szabadság jelképét fogta fel később, de annyira még sem ment, hogy a pusztai jellegéből a magyar nemzeti character alapvonásait levezesse, mint a hogy Fischer véli.

Azonban Fischer efféle felfogásán kevésbé csodálkozhatunk, ha egy másik véleményével összehasonlítjuk.

Mi azt hiszük, hogy Petőfi ifjúkori csínyjei épen nem vagy alig érintik erkölcsi egyéniségének határát. Evvel szemben Fischer Petőfinek könnyelmű vonalmat hány szemére, mely a csavargó élet szakában írt költeményeiben nyer kifejezést. A kocsmárosné leánya, a vándorszínész nő s a cigányleány iránt tulajdonkép semmiféle vonalmat nem fejeznek ki Petőfinek e korbéli költeményei. E különben sem nevezetes művek bármit jelentenek inkább, mint a Petőfi vonalmát. Fischer sokszor a legcsekélyebb adathól képes nagyot építeni s oly apróságokat kiszínezni, a melyek épen mert nagyon ki vannak színezve, visszatetszők s a Petőfi jellemének meg nem felelnek. Túlzással majd minden lapon találkozhatunk, a hol ő saját véleményét próbálja előadni. Csak ott mozog biztosan, a hol mások ítéletét szórúl-szóra átveheti, vagy a hol legalább másoktól vehet alapot, a melyre bőven, szélesre leírt véleményét építhesse.

Túlzásai nemcsak abból erednek, hogy némely kevés becsű adatnak a kellenél nagyobb jelentőséget tulajdonít, hanem abból is, hogy esztetikai véleményei kevésbé szilárdak, átszűrődöttek, megállapodottak. Pl. egy helyt azt mondja, hogy a mi a költőket a nagy szellemek közé emeli, az a nekik kölcsönzött varázsvessző, a mely a nép kedélyének megmérhetetlen gazdagságát a mély homályból világosságra tudja varázsolni. E rosszul stilizált mondat nem jelenthet mást, mint azt, hogy csak azok az igazi nagy költők, kik a nép általános érzelmének tudnak kifejezést adni. De hány híres költő van, a ki nem a nép, hanem saját

egyéni érzelmét emelte költészetté, s ma mégis a nagy szellemek közt emlegetjük? Goethe *Faustja*, Lord Byron *Don Juanja* minden idők nagy alkotásai közé számlálhatók, pedig, legalább a Fischer felfogása értelmében, inkább az egyén saját világnézetét tükrözik vissza, mint a nép általános érzelmét. Ilyen a következő is: «Egy költő sem lett nagygyá önmagától, mindegyik nemzete által.» Alig tudjuk megmagyarázni, mit ért ez axiomaként hangoztatott mondat alatt a szerző. Még különösebbek azonban ama túlzásai, a melyek specialisan Petőfibre vonatkoznak. Hogy ő lett volna az első, ki a görög mythologia isteneinek s hőseinek helyébe a már ismertetett alakokat merete először rajzolni: e vélemény oly kevésbé alapos, mint az, hogy Petőfi magyar, de európai is, erős hazafi és egyszerűmínd világpolgár is. Az előbbi vélemény a magyar irodalomtörténet, az utóbbi Petőfi jellemének félreértéséből magyarázható csak. Az sem való, hogy Petőfit majd kivétel nélkül paraszt költőnek, pusztai, csárdavagy betyárdalnoknak hitték volna, mikor legelőször kritika alá vették. Tény, hogy többen alig láttak benne mást, de Vörösmarty, Bajza, azután Eötvös, Pulszky mégis igyekeztek méltányolni. Fischer e véleményét annál inkább csodálhatjuk, mivel a Petőfi ellen vagy mellette írt kritikái kivonatok közlésével lelkiismeres kutatást, szorgalmas adatgyűjtést mutat s általában meglepő ismeretet az akkori magyar lapok magatartásáról. De ő, ha önmagának kelle valamiről ítéletet mondania: jobbadán majd mindig efféle túlzásba esik. A hol megbízható véleményre támaszkodhat: ott is csak addig áll szilárd alapon, míg ama véleményről el nem távozik. Mihelyt önmaga próbál eredeti nézetet koczkaztatni: próbája jobbadán balúl üt ki. Pl. Gyulai véleménye alapján igen jól kiemeli Petőfi hatásának titkait, mikor azt az egyszerűségben s őszinteségben keresi. Kár, hogy ama szintén jellemző vonásokat nem említi, a melyeket a Petőfi műdalainak drámaisága szolgáltat s a melyeket Gyulai egész rendszerbe foglalt. Mikép nyilatkozik költészetében Petőfi atyjáról és anyjáról: e vélemény ismét Gyulaié, mit azonban Fischernél eszünk ágában sincs hibáztatni. Mi nem keressük minden áron az eredetiséget: de azt talán joggal megvárhatjuk bármely írótól, hogy a mástól kölcsönzött eszméket saját felfogásába illeszsze s céljaihoz képest magyarázza. Petőfinek úgy nevezett rhapsodiái, a milyenek a *Felhőkben* vannak, bár itt-ott egy-egy szellemes gondolatot, egy-egy mélyreható felfogás eredményét fényesen mutatják is: nagyon távol vannak Shakspeare, Dante, Goethe, Lord Byron felfogásától, a mint az a *Hamletben*, a *Divina Commediában*, a *Faustban*, vagy *Manfredban* nyilatkozik, a melyekkel Fischer összehasonlítja. Petőfi e nemű költeményeit újabban mindenféleképp remekeknek akarják feltüntetni s Fischer ez új véleményeket, hogy legyen mihez fogódznia, nem tudta mellőzni. Megengedjük, hogy az orozzlány körme ezek némelyikéből

is kilátszik, de e költemények sem Petőfi egyéniségének, sem költészetének nem igazi jellemvonásaiból szövődtek. E pessimistikus világnézet nem az ő világnézete volt. Idegen mintákból merítette s néhány hónap múlva teljesen szakított vele s megint az az életvidor, könnyed, őszinte, egyszerű, eredeti dalos lett, a ki az előtt volt. Egyébiránt a Petőfi lyrai műveinek őszinte hangját nem úgy kell magyaráznunk, mintha a Petőfi előtti költők — mint a hogy Fischer véli — nem lettek volna többé-kevésbé őszinték, hogy «a mily kevésbé kidomborodó jellemük volt e költőknek, oly jellemtelen (charakterlos) volt költészetük is». Petőfinek sem mint költőknek, sem mint embernek nem voltak titkai, a melyeket dalba nem fűzött volna. Az élet viszontagságainak rágyakorolt hatását költészeté varázsolta, mert azt hitte, hogy azzal az ő szívós, makacs jellemét tárja föl. Először fődözött fel költészetet az alföldi tájakban, a családi életben, s mindenütt bizonyos könnyed játsziassággal, szeretetreméltóan tűntette föl egyéniségének kiapadhatatlan életkedvét, ruganyosságát, természetes, józan, de mindenütt költői felfogását. De ebből épenséggel nem következik, hogy az előtte élt költők közül egy sem lett volna természetes, őszinte. Ő e tulajdonságokat csak jobban kifejtette, színezte, elevenekké, élénkeké s művésziesebbekké tette.

Azonban nem szándékunk a Petőfi költészetének bírálatába ereszkedni. Az a mélyreható művészet, a melyet Petőfi megtestesített néhány rövid évi irodalmi pályáján, még soká fogja foglalkoztatni az æsthetikusokat s műbírákat. Fischer is ügyekszik itt-ott fejtegetni, magyarázni, de inkább csak kivonatok közlésével, mint valamely szilárdabb, mélyebb vizsgálódással. Jobbára az egyes költemények tartalmát tárgyalja, kevésbé van figyelemmel azoknak æsthetikai szépségére. De mindamelllett művének ezek a részei kellemes olvasmányúl szolgálhatnak főleg a külföldi olvasóközönségnek. Élénk, világos, itt-ott színező előadása ha nem gazdag is eszmékben, mindenütt mutatja a művelt érzékű, a rokonszenves író, ki hőse iránt meleg vonzalommal viseltetik s ügyekszik e vonzalmat olvasójába is átültetni. De nem hagyhatjuk említés nélkül Fischer feldolgozási módját, a mint ő adatait használja, s a mint azokat minden kritika nélkül elbeszéli.

A jelesebb életrajzírók csak az olyan adatok felhasználására szorítkoznak, a melyek épen alkalmasok arra, hogy azokkal hősük jellemét, a jellemnek netalán ellenmondásszerű tulajdonságait földerítsék. S mindez adatokat óvakodnak a maguk merevségében alkalmazni. Még a teljes megbízhatóknak is ezt vagy azt a részét inkább vagy kevésbé kidomborítják, a hogy céljuk kívánja. A bizonytalan, selejtes, vagy téves adatokat vagy egyáltalában mellőzik, vagy ha fölemlítik: iparkodnak kivonni belőlök az elfogadhatót, az igaznak, valószínűnek látszót. Alig hihető, hogy a kiválóbb életrajzírók úgy használták volna fel az adatokat,

a hogy kapták. A képfaragó is beilleszt sokszor egy durva követ alakjának e vagy ama részébe: de előbb művészi simítás alá veszi. Ha az életrajzíró nem vezet más elv műve kidolgozásában, mint az, hogy mennél több adatot felhasználjon: a helyett hogy teljesebb lenne az életrajz, még bevégzetlenebb marad. Az egymással összhangba nem hozott adatok csoportja úgy tűnik fel, mint a drága érc salakostúl, mint a tiszta búza konkolyostúl.

Fischer úgy használta adatait, a mint találta. Meghagyta a maguk természetes vagy inkább természetlen, durva, valószínűtlen állapotában. Bárkitől kölcsönözte az anyagot: semmit sem változtatott rajta. Akár Gyulaitól, Aranytól, Orlai Petricstól vagy Jókaitól, Telekitől, Vahottól vagy bármely névtelen, alig megbízható egyéntől vett át egyet-mást: mind egyforma hitellel használta fel a nélkül, hogy némi benső összhangra törekedett volna egyfelől ez adatok csoportosításában, másfelől ez adatok és Petőfi egyénisége közti kapcsolat szoros viszonyában. Anynyira ment e tekintetben, hogy még a legképtelenebb adatokat is szóról-szóra lemásolta. Szóval — mint fentebb megjegyeztük — nem egymásba olvasztotta, csak egymáshoz ragasztotta a nyers anyagot, a melyek magukba véve semmit sem jelentenek, Petőfi egyéniségét pedig inkább eltorzítják, mint jellemzik.

Megkísértjük néhány példában bemutatni a módot, a mely szerint a szerző minden változtatás nélkül szóról-szóra lemásolja a nyers anyagot.

Orlai-Petric's visszaemlékezésénél kezdjük, mely Petőfi suhanczéveire, mikor a kalandvágy és bizarr szeszély, szilajság és határtalan dicsvágy, nyomor és a jövője iránti erős bizalom oly élesen nyilatkoztak, a legmegbízhatóbb adatokat szolgáltatja. S csodálatos: Fischer az ő adatait aránylag *feldolgozza*; ámbár sokszor elfeledkezik arról, hogy szóról-szóra fordít s meg sem nevezi a forrást. Mikor adatait először idézi: megnevezi a forrást, de azután, jöllehet Orlai-Petric's visszaemlékezését minden kihagyás nélkül idézi, adatairól mit sem szól. *) Számos példát idézhetnénk állításunk igazolására: de e feltűnő adat-átírásnak csak azt a részét idézzük, a melyből az elfogulatlan olvasónak okvetlenül be kell látnia, hogy Fischer mily fontosnak véli a legcsekélyebb adomát is az elbeszélése a nélkül, hogy az adatközlőnek — ebben az esetben ugyan tökéletesen helyes — magyarázatán valamit változtatna. Pl.

• Wohl empfand er schwer seine traurige Lage, doch suchte er sein Leid durch gute Laune zu mas-

• Petőfi mélyen érzé nyomorúságát, de azt jókedvvel leplezve mindig büszkén viselé. Így egy ízben,

*) V. ö. Fischer műve 124—126. l. és *Budapesti Szemle* 1879. XIX. k. 5—8. l.

kiren und betrug sich stolz und unnahbar. Mit seinem Stand war er einigermassen ausgesöhnt, als er manche seiner alten Schulfreunde in noch traurigeren Lebenslagen fand, so z. B. als er einmal einen ehemaligen Schulkameraden auf der Gasse traf, der einen mit Colonialwaaren bepäckten Handwagen hinter sich nachzog; davon betroffen, frug Petőfi: «Nun, was machst Du da?» «Ich bin hier bei einem Specereihändler in der Lehre,» antwortete dieser. «Nun, mein Junge,» sagte Sándor, «auch ich habe manches zu erdulden, doch tausch' ich nicht mit dir.»*)

midőn Sopronban léte alatt az utcán Hankovszky Miska, egykori tanuló-társával találkozott, ki fűszerárúkkal megrakott kis kocsi húzott maga után, ettől megütözve kérdé: «Hát te mit csinálsz itt?» — «Inas vagyok egy fűszerkereskedőnél,» volt a válasz. «No öcsém, felelt Petőfi, sajnállak, nekem is rossz dolgom van ugyan, de még sem cserélnék veled.» —

E példát nem arra hozzuk föl, mintha Fischer megbízhatatlan adatot használt volna: csupán feldolgozási módjára. De az a baj, hogy ezt az eljárást ott is folytatta, a hol már az adatok elbeszélése is inkább regénybe, mint komoly életrajzba való. Ismeretes, hogy Vahot Imre mennyi minden hamis adatot összehalmozott a Petőfiről írt memoirejában. Fischer mindannyit lefordítja szórúl-szóra. Pl. mikor a *János vitézért* kifizette a honorariumot (a mit egyébiránt Vahot csak a Vörösmarty ajánlatára mert tenni), Fischer így ír:

«Vahot, der Petőfi's Leichtsin kannte, sagte, als er ihm das Honorar für die Dichtung eingehändigte: «Verwenden Sie das Geld vernünftig.» «Ich weisz schon, was ich damit machen werde,» antwortete Petőfi und stürmte in seinem Glücke davon.

Als Vahot nach ein paar Tagen seinen Hilfsredacteur in dessen Zimmer aufsuchte, fand er dort ein paar einfache Leute, die auf Petőfi warteten, einen untersetzten kräftigen Mann und eine alte Frau mit

« — Használja fel okosan!...

«Majd tudom én, mit csinállok őkelmivel. Ezzel kirohant a szobából...»

Másnap estve valami dolgot akarván reá bízni, szobájába léptem s helyette kit találok ott? — Egy szelid arcú, köpezős magyar embert két ujjasban, két magyar nadrágban s egy, már szintén éltesebb korú asszonyt, fején fekete selyem kendővel. A mint beléptem, fölkeltek ülőhelyükről s nagy tisztelettel üdvözöltek:

*) V. ö. Fischer műve 133 l. s *Budapesti Szemle* 1879. XIX. k. 9. l.

milden Zügen, nach ihrer ärmlichen Tracht zu urtheilen, schienen es Bauersleute aus der Umgebung zu sein. Bei Vahot's Eintreten erhoben sie sich von ihren Stühlen und grüssten achtungsvoll.

«Entschuldigen der geehrte Herr», sagte der Mann, «wir kommen vom Lande, von Dunavecse, um unseren Sohn, den Sándor, zu besuchen.»

Vahot war sehr erfreut, die Eltern seines wackeren Gehülfen kennen zu lernen. Er konnte die alten Leute kaum bewegen, sich niederzusetzen, einen solch' gewaltigen Respect hatten sie vor dem Brodherrn ihres Sohnes. Kaum dass Vahot mit schwerer Mühe die Rede in Fluss gebracht hatte, stand Petőfi im Zimmer stb. *)

Vajjon csakugyan megtörtént-e a látogatás s így történt-e, a mint Vahot s utána Fischer elmondják : nem tudni. A valószínűség megvan. De különös, hogy Petőfi, a ki életének minden nevezetesebb mozzanatát megírta vagy legalább elbeszélte, erről soha meg nem emlékezett sem költeményeiben, sem barátaihoz írt leveleiben. Hajlandók vagyunk az egész elbeszélésben Vahotnak szokszor büszkén emlegetett s rendkívül élénk színben feltüntetett pártfogói szerepét látni túlozva, mint minden adatot, melyet Vahottól Petőfire tudunk.

Még csak egy példát említünk a Fischer feldolgozási módjára, a mely világosan mutatja, mily különösen szerette kiemelni a szerző Petőfinek nyers, szilaj modorát s mily hűségesen használta az erre összehordott anyagot, habár a legkülönösebb, a hihetlenséggel határos volt is. Szatmárra menvén Petőfi : Papp Endre barátjához szállt s vele együtt kereste fel Riskó Ignácot Nagy-Károlyban. A jó barátok együtt vacsoráltak s Petőfit bemutatják Telekinek. Erre a következő szóváltás fejlődik ki köztük :

«Bocsánatot kérünk a teens úrtól, mi bizony vidékről, Dunavecseről jöttünk fel Pestre, s azt a rossz fiunkat, Sándort keressük.»

— Ah, az én segédem, Petőfi szüleit van szerencsém Önökben tisztelhetni...

Alig birtam őket leültetni, oly zavarban voltak, talán azért, mivel nem egészen urias fővárosias ruhát viseltek...

Némi szóváltás után ott terem a mi Sándorunk stb.

*) V. ö. Fischer műve 260—261. l. és Vahot Imre emlékiratai. Nemzeti könyvtár. Szerk. Abafi Lajos. II. kiadás. Budapest, é. n. 245—246. s a köv. ll.

«Sie sind der erste existierende Graf, mit dem ich spreche», sagte Petőfi.

«Sprechen Sie vielleicht schon mit nichtexistierenden?» erwiderte Teleki.

«Ein solcher war ich selber in meiner Comödiantenzeit» . . .

«Nun Freund, mit mir hast Du nicht viel gewonnen, denn ich bin auch nur ein wilder Graf.»*)

«Ön az első eleven gróf, a kivel beszélek.

«Hát dögölttel beszéltél-e? — kérdém némi savanyúsággal.

«Az magam is voltam komédiás koromban.

«Na cimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan vad gróf vagyok.»*) stb

Mindez adatok sehol sincsenek a szövegben megnevezve, mi a Petőfi-irodalommal ismeretlent egészen tévedésbe ejtheti. Fischer legtöbbször elhallgatja, kitől vette ezt vagy azt az adatot s így sokszor nem vagyunk képesek mintegy ellenőrizni. Pl. a mit Tompáról ír, hogy ez a kórházból kiszabadulván, 1846-ban Petőfivel együtt lakott: aligha valószínű; mi úgy tudjuk, hogy Petőfi és Tompa (kiről Fischer azt mondja, hogy bántotta a közönség közönye és hidegsége, holott maga dicsekszik, hogy népregéi s népmondái húsz nap alatt második kiadást értek s ebbe sem bukott bele) soha sem laktak a fővárosban együtt. Határozottan azonban nem állíthatjuk az ellenkezőt. Fischer az adatokra való mutálásban nagyon szűkszavú. Így nem tudjuk: honnan vette a Pila Anikó és Petőfi közti szerelmi viszony adatait is, a melyek különben bárkitől valók, a hogy Fischer elbeszéli, nem egyebek mint a legéleseb valótlanság Petőfi jellemének merész torzítására, az egyéniségében mutatkozó ellentétek kiszínezésére s a valónál élesebb kiemelésére.

Fischer, úgy látszik, a rokonszenvenek kissé erősb fajtát hajlandó volt mindjárt szerelemnek minősíteni. Pedig a két érzés közti különbség óriási. Főképp a mi a cigányleánnyal való viszonyát illeti: ez nem egyéb, ha igaz is, a fölhevült vérnek egy lüktetésénél, az emberi érzékek salakjának pillanatnyi uralmánál, mi az erkölcsi érzés határát nem érinti.

Petőfi Koltón találkozott Pila Anikóval, a szép cigányleánnyal s szívbeli gyönyört talált benne, mint Fischer beszéli. E gyönyörben azonban szívének nem volt semmi része. De mi történik? Petőfi azt hiszi, hogy Julia őt megcsalta. Nincs maradása a leány közelében. Koltóra megy megint, hol Teleki Sándor barátja szíves örömet fogadja. De a felháborított s kétséggel küszködő szív nem találhat nyugalmat. Már előbb hasonló állapotban ballépést tett. Ekkor bizonyára önfeledt

*) V. ö. Fischer műve 370. l. és Teleki Sándor: Egyről-másról. II. kötet. Budapest, 1882. 11. l.

pillanatában szállta meg a kétség, elszántság, a melyet folyvást erősöbülő önérzete csak annál jobban emelt. Hanem ez önfeledt pillanat elmúltával a Prielle Cornélia iránt föllobbant szenvedélye nem háborgatta többé. Vajjon még egyszer próbára akarja tenni szívét s a benne viharzó szenvedélyt most, hogy Koltóra érkezik s egy csinos cigányleány jut közelébe? Vajjon ő írta-e e következő sorokat:

Mondhatnék átkot, hosszú és nagy átkot,
Mely, mint a villám, érjen el
S égesse, tépje lelkemet legmélyebb
Pokolba mártott körmeivel,
Ha elfeledlek téged, kedvesem,
Sőt ha rólad csak megfeledkezem?

S itt már nem egy önfeledt pillanatról van szó, mert Petőfi több ideig volt Koltón Telekinél. Nem ébredt-e föl igazi szenvedélyének tudata lelkében, hogy most a cigányleány bágyadt tekintete «vad tűzre lobbantja» szívét? S másfelül, a ki a cigány jellemet ismeri: vajjon hiheti-e, hogy ily, a természetnek igazán vad virága még mindig csak egyedül felé hajlik a «szerelem mindenható hatalmánál fogva»? A cigányleány — írja Fischer — boldog volt. Hát Petőfi? Petőfi is egy ideig, mikor «fejét a cigányleány keblére hajtá». De ez «érzéki mámor között visszaemlékezett kedvesére.» Vajjon hihető-e mind ez így előadva? Az érzéki mámor nem tarthatott sokáig. S mind ez csak pillanatnyi fölhevülésre vezethető vissza, a minek a világért sem szabad oly mély értelmet tulajdonítanunk, mint a melyet Fischer tulajdonított. Egyébiránt ő maga is beismeri, hogy ez az érzéki mámor nem pótolhatta az igazi szerelmi szenvedélyt. Hát vajjon mire való volt akkor mindez így kiszínezni, hogy éppen a külföld képzelje Petőfit oly tág erkölcsi érzésűnek, a milyen éppen nem volt? Az, hogy Pila Anikó még öreg korában sem tudta feledni a költőt, csak mellékes, bár ez is alig hihető. Fischernek e «megkapóan érzelmes» históriát mind el kellett mondania, mert Telekinél úgy találta. Hogy azonban e história milyen világításban mutatja föl a szerző bíráló tehetségét: arról hallgatunk. Annyi igaz, hogy Fischer a Petőfi regényes szerelmének fokozataiból nagyon csekély elemző tehetséggel tudott világos képet alkotni. Első szerelmét a dunavecsei leány (Zsuzsika) iránt is oly erőnek festi, a milyen alig képzelhető egy húsz éves, minden kilátás nélkül levő ifjában, még ha az a Petőfi túláradozó szenvedélyes szívével bírt is. Az igaz, hogy Petőfi a költői babér mellé — mint egyik nagy tekintélyű bírálója írta — mindenképp igyekezett a szerelem rózsáját is tűzni: de azért korábbi fölhevüléseit nem szabad az utolsó, igazán uralkodó szenvedélyéhez még csak hasonlítani sem.

Van azonban Fischernek egy egészen új adata is, melyet a Petőfi

életrajzírói közül eddig senki sem használt fel; értjük a Petőfinek Beck Károlylal való találkozását s e találkozás alkalmával kifejtett nézeteit. A magyar születésű Beck Károly és Petőfi közti találkozást Kertbeny közvetítette. Petőfi, a mint neki Kertbeny Beck egyik darabját, a *Jankó der Roszhirte* címűt felolvasá: élénk s leküzdhetetlen vágyat érzett keblében a Beckkel való ismeretségre. Már magában e tény legalább is valószínűtlen Petőfinél, ki annyira nem kereste a mások ismeretségét s oly büszke volt függetlenségére, önállóságára, mint lángeszére s szegény sorsára. De kísérik figyelemmel, hogyan írta le a Petőfivel való találkozását naplójában, a melyből Fischer — megszerezvén e naplót — hosszú kivonatot közöl.

Petőfi fölkeresi német költő-társát s mindjárt a megismerkedésnél annyit szeretne neki elmondani, a mi szíven fekszik: de attól tart, hogy nem értik meg egymást. Azonban úgy véli, hogy ő tud annyit németül, mint új barátja magyarul s így megkezdődik a társalgás, melynél hihetlenebbet, Petőfi ismert jellemével ellenkezőbbet még eddig talán senki el nem mondott. Petőfi szörnyen összehúzza magát, mintha csak koldulni jött volna Beckhez: nagy félve nyúl egy szivarért zsebébe s kérdi: vajjon szabad-e rágyújtania? Engedelmet nyer s rágyújt. Erre gyors léptekkel az ablakhoz megy s hymnust mond a dohányfüstről a legáradozóbb szavakban. Ő mindent el tudott tőrní, ha dohányja volt. Ez biztosabb gondfűző, mint a bor vagy zene, az imádság vagy sírás. Nemzetünk sem tudta volna e nélkül elviselni a sors annyi hányatásait. (!) Beck erre megjegyzi, hogy az ős magyarok nem dohányozhattak, mivel akkor még nem ismerték a dohányt, a melylyel Raleigh ismertette meg Európát. E név hallatára Petőfi bevallja, hogy ő semmit sem tud róla; különben is nagyon keveset tanulhatott itt Magyarorszában, mert az iskolák nem arra valók. E mellett olyan életet élt, mely egyáltalában nem kedvez a tudományos kiképződésnek. Még most is küzd a sorssal. Az öregebbek nem akarják az ő költészetében fölismerni azt az irányt, mely a magyar költészet fejlődését előmozdítja. Szóval elpanaszodik hosszasan, némi hetykeséggel, affectatióval, de mégis gyermekesen, szinte együgyűen.

Nem sokára megint találkoznak. Petőfi egy áttivornozott éj után kereste fel Becket s a francia forradalomról kezdett beszélni. Megint az ablakhoz mennek. (Ez az ablakhoz menés egész komikus e különben is mesterkélts társalgásban.) Petőfi az akkori Pestet dicsőíti; itt akar ő élni s halni, ámbár sokszor elkeseredve azt kívánja, bár az Alpok közé juthatna, hogy távol lehetne az emberektől s aljas törekvéseiktől. Majd némi szóváltás után az afféle magyar-németekről kezd elmélkedni, mint a milyen volt Pyrker, Majláth, Lenau stb. S fájjalja, hogy Beck is németül ír. Beck erre azt kérdezi, hogy mikép gondolkozik Petőfi Széchenyi-

ról s Kossuthról? «Az első — szóla Petőfi — jólét útján akar szabadságot, az utóbbi a szabadság útján akar jólétet teremteni; az előbbi reformál, a másik lázít (rebellirt) (1846-ban!). Csodálom Kossuth tehetségét, bár nem tudok vele rokonszenvezni... Ő szerfelett dicsvágyó s Caesar veszélyes ékesszólásával bír, de én nagyon gyanítom, hogy hiányzik benne a Brutus és Cassius önmegtagadása.» stb.

Ime rövid kivonatban mindaz, a mit Fischer, mint új adatot, Beck naplójából közöl. De mennyire mesterkél, valószínűtlen ez az egész társalgás! Vajjon hihető-e, hogy Petőfi oly gyermekesen bevallja tudatlanságát egy Beckkel szemben? Mintha ő valaha szánalmat igyekezett volna gerjeszteni maga iránt s épen oly emberben, a kinek talán tehetségét becsülte, de jellemét bizonyára épen nem sokra tartotta, mit *A külföld magyarjaihoz* című éles hangú költeménye talán eléggé bizonyít. S vajjon megalázta volna-e magát annyira, hogy a magyarországi viszonyokat mintegy pellengérré állítsa egy külföldi magyar előtt? S vajjon Petőfi mondhatta-e azt, hogy ő az Alpok közé szeretne menekülni, ki a rónaság iránti mély és igaz szeretetét annyi remek műben hirdeté? Egyébiránt szükségtelennek tartjuk a Petőfi magatartását Beckkel szemben magyarázgatni. Oly hihetetlen az egész napló kivonat, annyira híjával van minden természetességnek, hogy képtelensége első pillanatra szembeötlő. Mily kevéssé tudta felfogni a szerző Petőfi egyéniségének alkotó vonásait: hogy még e találkozás leírását is mint teljesen megbízható adatot közli!

Azonban nem folytatjuk tovább megjegyzéseinket, bár még nagyon sok van, miről szólnunk lehetne e könyv kapcsolatán. A Fischer magasztalói a nélkül, hogy igaz érdemeit valóban kiemelték volna, hibáit, tévedéseit is művészeti igazságoknak hirdették, hogy ő elkísérte Petőfit születésétől haláláig s innen az *örökkévalóságig*. Azt hisszük, hogy észrevételeinkből képes lesz talán némi képet alkotni az elfogulatlan olvasó e nagy terjedelmű, csinnal kiállított könyvről, mely Petőfinek eddig legterjedelmesebb életrajza. Fischernek minden esetre érdeme az, hogy oly nagy szorgalommal, utánjárással, gondnal gyűjtötte össze a Petőfire vonatkozó anyagot. Ily teljesen még nem volt az eddig összegyűjtve. Minden esetre nagyon megkönnyítette a további vizsgálódók, tanulmányozók feladatát, a miért elvitázhatatlanul dicséret illeti meg. Alig mellőzött egyetlen adatot is, mely eddig ismeretes. Mind a Petőfi korabeli bírálók, mind a későbbi tanulmányozók véleményeit figyelemmel kísérte s mindenütt a legjobb, alaposabb nézetek útján indult, bár maga nem igen mondott önálló ítéletet. Ha ismereteinket nem sikerült is bővítenie: legjobb tehetsége, legjobb belátása szerint járt el s oly vonzóan ismertette meg Petőfit a külfölddel, a miért tőle érdemeit méltánylatunkat meg nem tagadhatjuk. Műve nélkülözhetetlen lesz mindazoknak, a

kik Petőfi életét és költészetét ezután tovább tanulmányozzák. Ő mara-
dandó emléket állított nevének e könyv megírásával. Arra a nem közön-
séges feladatra vállalkozott, hogy legnagyobb lyrai költőnket mutassa be
a külföldnek s evvel kapcsolatban némi világot vessen a magyar szellem
fejlődésére, bár alapjában nem is ismerge a magyar jellemet s a magyar-
ság történeti fejlődését, mit előszavának következő része szembevetően
mutat: *„Jóllehet a magyarok, történeti multjukra támaszkodva sokszor
erélyesebben hangoztatják nemzeti álláspontjukat, s jóllehet néhány
túlbuzgónak nagyon tetszik e chauvinismus túlkapása: az öregebb-
nemzedék majdnem általában véve német nevelésben részesült s érzelmi
világukban a germán erő, bensőség s mélység nemzeti büszkeséggel, tüzzel
s lovagiassággal regyült. Vajjon a ki így fogja fel a magyar szellemet:
képes-e azt megérteni s e szellem egyik legprægnansabb kifejezőjét,
Petőfit megmagyarázni? Valóban csak rendkívül nagy szorgalmának
tulajdoníthatjuk, hogy ily alapon állva, még több tévedést, még több
hibát el nem követett fejtegetéseiben. Ez a szorgalom, ez a fáradhatat-
lan ügyekezet, ez a minden oldalra kiterjedő figyelem néha-néha pótolta
tehetségeinek fogyatékosságát s æsthetikai képzettségének hiányait,
melyekről maga is tudomással birt s a melyeket férfiasan be is vallott.
Talán ha egészsége megmarad s tovább, még évekig foglalkozhat ked-
vencz tárgyával: sokkal jobb, sokkal nagyobb becsű művet sikerül hátra-
hagynia. Így a sietség s gyors dolgozás miatt nem ért rá jól megfontolni
minden adatot, minden elvet, véleményt s inkább azoknak csak össze-
fűzésére törekedett. Mi szívesen méltányoljuk évekig tartó fáradozását
s bánat fogja el szívünket, ha visszaemlékezünk a gyógyíthatatlan beteg-
séggel küszködő ifjú író törhetetlen elszántságára, a melylyel könyve
befejezésén munkált. Bizonyára a magyar irodalom barátai ezért tiszte-
lettel fogják nevét emlegetni.*

Dr. VÁCZY JÁNOS.

HELTAI EGY MESÉJÉNEK EREDETÉHEZ.

Imre Lajos pár évvel ezelőtt egy derék tanulmányt bocsátott ki
Heltai Gáspár meséiről, melyben főleg azok eredetével foglalkozik s
nagy szorgalommal és szerencsével állítja össze forrásait. A műfajok
legmozgékonyabbjával van dolgunk, a mesével, mely óshazájából Indiá-
ból kiindulva nagyobb tért hódított mint a nyelv, melyen először meg-
szólalt, s legegyszerűbb alakjától a művészi elbeszélésig minden nép-
nek és kornak mindig élvezet és okulás forrását nyújtotta. A közös
nagy forrásból merítették a mi meseíróink is, meséink abban az alak-